

Sklonidbeni sustav imenica muškoga i srednjeg roda u slavenskim jezicima

Doljanin, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:755008>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-22**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Diplomski studij hrvatskog jezika i književnosti

Ana Doljanin

**Sklonidbeni sustav imenica muškog i srednjeg roda
u slavenskim jezicima**

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Ivan Jurčević

Osijek, 2011.

SAŽETAK

Srž suvremenih slavenskih jezika nalazi se u prainodeuropskom jeziku. Jedna su grana indoeuropske jezične porodice baltoslavenski jezici. Baltoslavenska se jezična grana razdvojila u dva ogranka, baltijski i slavenski. Iz slavenskog ogranka razvio se praslavenski jezik - predak svih slavenskih jezika. Prvi književni i pisano posvjedočeni slavenski jezik je staroslavenski koji je svojim oblicima vrlo blizak praslavenskom. Imenički sustav praslavenskog jezika imao je tri roda, tri broja i sedam padeža te devet različitih osnova, od kojih su neke podrazumijevale dva roda i dvije inačice - "tvrdu" i "meku". U suvremenim su se jezicima ove promjene odrazile u samo tri glavne promjene. Rad će prikazati deklinacijski sustav imenica muškog i srednjeg roda od praslavenskog do suvremenih slavenskih jezika. Riječ je o šest različitih osnova u staroslavenskom jeziku, a gotovo sve promjene zadržale su stari rod i u suvremenom stanju, samo su se pojedine sklonidbe raširile u različite suvremene sklonidbe. Glavna promjena praslavenskog jezika (*o/jo-*) sačuvana je u svim jezicima. U odnosu na hrvatski, u kojem je najmanje razlika između "tvrdih" i "mekih" osnova, u češkom i ruskom vidljiv je puno jači utjecaj praslavenskog i dobro razlikovanje osnova na meki i tvrdi konsonant. Zbog toga ove jezike možemo smatrati arhaičnijima od hrvatskog jezika. Arhaičnost se u svim jezicima najbolje zamjećuje kroz različite umetke koji su protekli iz praslavenskih konsonantskih promjena srednjeg roda.

Ključne riječi: muški i srednji rod, sklonidba imenica, staroslavenski jezik, hrvatski jezik, češki jezik, ruski jezik.

UVOD	1
1. Jezična karta svijeta	2
1. 2 Indoeuropski korijeni slavenskih jezika	2
1. 3 Indoeuropski – prajezik svih europskih jezika	3
1. 4 Praslavenski – praotac svih slavenskih jezika	4
1. 5 Staroslavenski – prvi slavenski književni jezik	5
1. 5. 1 Obilježja hrvatske, češko-moravske i ruske redakcije	6
1.5.2 Sklonidbene vrste imenica muškog i srednjeg roda u staroslavenskom jeziku	8
2. Suvremeni slavenski jezici	9
2. 1 Hrvatski jezik	9
2. 2 Češki jezik	11
2. 3 Ruski jezik	12
3. Sklonidbeni sustav imenica muškog i srednjeg roda od praslavenskoga do suvremenih slavenskih jezika	13
3. 1 Glavna promjena muškog i srednjeg roda (<i>o/jo</i> -osnove)	13
3. 1. 1 <i>O</i> -osnove muškog roda	14
3. 1. 2 <i>Jo</i> -osnove muškog roda	17
3. 1. 3 <i>O</i> -osnove srednjeg roda	19
3. 1. 4 <i>Jo</i> -osnove srednjeg roda	21
3. 2 <i>I</i> -osnove muškog roda	22
3. 3 <i>U</i> -osnove muškog roda	24
3. 4 Konsonantske promjene	25
3. 4. 1 <i>N</i> -osnove muškog i srednjeg roda	25
3. 4. 2 <i>S</i> -osnove srednjeg roda	28
3. 4. 3 <i>T</i> -osnove srednjeg roda	29
4. Zaključak o sklonidbi imenica muškog i srednjeg roda u slavenskim jezicima	31
Popis literature	34

UVOD

Suvremeni slavenski jezici temeljne leksičke i morfološke osobitosti preuzeli su iz praslavenskog jezika. Zadaća je ovog rada prikazati deklinacijski sustav imenica muškog i srednjeg roda od praslavenskog do suvremenih slavenskih jezika na konkretnim primjerima hrvatskog, češkog i ruskog jezika.

Rad se sastoji od četiri poglavlja kroz koja je prikazan povijesni razvoj pojedinih jezika te, u glavnom dijelu, razvoj deklinacijskog sustava imenica muškog i srednjeg roda od praslavenskog do suvremenih slavenskih jezika. Prvo poglavlje kreće od jezične raznolikosti svijeta do samih korijena slavenskih jezika tako da iznosi osnovne karakteristike indoeuropskog, praslavenskog i staroslavenskog jezika. Drugo poglavlje donosi kratki pregled povijesti suvremenih slavenskih jezika: hrvatskog, češkog i ruskog. Treće poglavlje predstavlja okosnicu cijelog rada. Na konkretnim primjerima, imenica muškog i srednjeg roda, prikazan je sklonidbeni sustav imenskih osnova i specifičnosti pojedinih sklonidaba od praslavenskog do suvremenim slavenskim jezicima. Posljednje poglavlje je zaključak u kojem su izdvojene najvažnije činjenice o sličnostima i razlikama praslavenskih osnova u odnosu na suvremene slavenske jezike.

1. Jezična karta svijeta

Na svijetu se govori oko 6000 jezika. Najvažnija je podjela jezika prema genetskoj srodnosti. Osnove poredbenopovijesne metode u genetskoj klasifikaciji jezika učvrstili su u 19. stoljeću pripadnici mladogramatičarske škole u lingvistici. Primjena te metode dovela je do klasifikacije većine jezika svijeta u jezične porodice. Jezičnom porodicom naziva se skup jezika za koje postoji dokaz da su potekli iz zajedničkog pretka, tj. da su genetski srodni. Dokaz o genetskoj srodnosti jezika indoeuropske porodice pružio je 1816. Franz Bopp usporedbom glagolskih sustava starih indoeuropskih jezika (sanskrt, latinskoga, grčkoga itd.).

Budući da je tema ovoga rada temeljena na slavenskim jezicima, u nastavku ćemo govoriti samo o indoeuropskoj porodici jezika.

Indoeuropski jezici govore se u najvećem dijelu Europe, ali i u mnogim drugim dijelovima svijeta. Najveća su jezična porodica na svijetu po broju stanovnika. Indoeuropski jezici mogu se podijeliti na sljedeće grane:

1. Anatolijski jezici (hetitski)
2. Indoiranski jezici (sanskrt)
3. Grčki
4. Italski jezici (antički jezici Italije)
5. Keltski jezici (irski, škotski, velški i bretonski)
6. Germanski jezici (zapadnogermanska skupina: engleski, njemački, nizozemski, afrikaans, jidiš i skandinavska skupina: norveški, švedski, finski, danski i islandski)
7. Armenski jezici
8. Slavenski jezici (ruski, ukrajinski, bjeloruski, poljski, češki, kašupski, slovački, lužički, slovenski, hrvatski, srpski, bošnjački, makedonski i bugarski)
9. Baltijski jezici (litavski i latvijski)
10. Albanski jezici
11. Toharski jezici (govorili se u 1. tisućljeću po. Kr.)

1. 2 Indoeuropski korjени slavenskih jezika

U ovome dijelu rada obrađivat će se povijesni razvoj slavenskih jezika počevši od indoeuropskog kao zajedničkog pretka europskih jezika, preko praslavenskog jezika koji je zajednički predak svim slavenskim jezicima i staroslavenskog, kao prvoga slavenskog

književnog jezika, sve do suvremenih slavenskih jezika čija će sklonidba imenica muškog i srednjeg roda biti okosnica ovoga rada.

1. 3 Indoeuropski – prajezik svih europskih jezika

Vratimo li se u daleku prošlost, na samom ishodištu svih europskih jezika pronaći ćemo indoeuropski prajezik. Smatra se da se taj jezik govorio negdje oko petog ili šestog tisućljeća prije nove ere. Pisani povijesni izvori indoeuropskoga ne postoje, a njegova rekonstrukcija samo je pretpostavka nastala na temelju rekonstruiranja povijesno posvjedočenih jezika (od staroslavenskog pa nadalje).¹ Nakon petog, odnosno šestog, tisućljeća prije nove ere, indoeuropski jezik dijeli se u nekoliko grana. Jezici indoeuropske jezične porodice govorili su se, a govore se i danas, na području od sjeverne Indije pa sve do krajnjeg zapada Europe tako da svoje ime (indoeuropski) duguju upravo geografskoj rasprostranjenosti.

Indoeuropska se jezična porodica sastoji sveukupno od deset jezičnih grana, a dvije temeljne skupine, kentumske i satemske koji svoje ime duguju latinskoj riječi za broj sto – centum, odnosno iranskoj riječi sto – satem. U kentumske se jezike ubrajaju anatolijski, italski, keltski, germanski i toharski jezici te grčki jezik. S druge strane, satemski su jezici indoiranski i baltoslavenski jezici te armenski i albanski jezik.

Slavenski su jezici potekli iz baltoslavenskog ogranka indoeuropske jezične porodice. Iz zajedničkog pretka baltoslavenska se jezična grana razdvojila u dva ogranka: baltijski i slavenski. Za potrebe ovog rada, držat ćemo se slavenskog ogranka. Tako slavenskim jezicima pripadaju ruski, bjeloruski, ukrajinski, poljski, kašupski, slovinski, polapski, češki, slovački, lužičkosrpski, staroslavenski, makedonski, bugarski, slovenski, srpski te hrvatski jezik.

Indoeuropski je prema svojem gramatičkom opisu fuzijski jezik, dakle, riječi se sastoje od korijena i sufiksa, a posljednji sufiks u riječi naziva se nastavak te u sebi u pravilu izražava više gramatičkih kategorija, što je odlika i suvremenih slavenskih jezika. Deklinacijski sustav imenica sastojao se od nekoliko deklinacijskih tipova koji su se razlikovali prema završnom fonemu osnove. Osnove su mogle biti promjenjive (mijenjale su vokalizam korijena i/ili sufiksa u deklinaciji) i nepromjenjive (bez alternacija, kronološki mlađe). Promjenjive riječi deklinirale su se kroz osam padeža: uz nominativ, genitiv, dativ, vokativ, lokativ i

¹ Alemko Gluhak, 1993: 52.

instrumental, indoeuropski je imao i ablativ. Uz sva tri roda, promjenjive su riječi imale i tri broja: jedninu, množinu, i dvojninu koja je do današnjih dana uglavnom iščezla iz suvremenih baltoslavenskih jezika. U nastavku ćemo se rada usredotočiti na povijest nastanka slavenskih jezika.

1. 4 Praslavenski – praotac svih slavenskih jezika

Nakon indoeuropske ili prainodeuropske faze, slijedi praslavenska faza razvoja slavenskih jezika. Praslavenski je jezik zajednički prajezik svih slavenskih jezika. Lingvistička analiza pokazuje da se praslavenskim jezikom govorilo oko 600. godine. Smatra se da se govorio od sjeverozapada Rusije do Soluna u Grčkoj. U dalekoj slavenskoj prošlosti, kada su Slaveni živjeli u zajedništvu na dunavskoj granici Bizanta, potrebu za zajedničkim jezikom zadovoljio je upravo praslavenski jezik koji je nastao kao *koiné* različitih, ali bliskih dijalekata srodnih jezika, te je postao svojevrsni naddijalekt.²

Danas se govornicima slavenskih jezika smatra oko 280 milijuna ljudi, što slavensku jezičnu zajednicu stavlja na peto mjesto u svijetu, odmah nakon kineske, indijske, germanske i romanske skupine jezika. Kao i indoeuropski, praslavenski jezik također nije posvjedočen u pisanim spomenicima već se do njegova opisa došlo na temelju njegovih potomaka. Prema tradicionalnoj podjeli slavenski se jezici dijele na istočnoslavenske, zapadnoslavenske i južnoslavenske. Ovakva podjela u novije vrijeme postaje upitna, a više o tome argumentirano objašnjava Ranko Matasović knjizi *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika* (2008).

³ Za potrebe ovoga rada priklonit ćemo se tradicionalnoj podjeli.

Tako se u istočnoslavensku skupinu jezika ubrajaju ruski, ukrajinski, bjeloruski te rusinski jezik. Zapadnoslavenska se skupina uobičajeno dijeli na lehitske jezike, u koje ubrajamo poljski, kašupski, polapski, pomeranski i slovinski jezik, te na nelehitske, gdje ubrajamo češki, slovački i lužičkosrpski jezik. Južnoslavenska se skupina također dijeli u dvije podskupine: istočna, gdje pripadaju bugarski i makedonski jezik, i zapadna podskupina, kojoj pripadaju slovenski, hrvatski, srpski te, sve češće i bošnjački jezik.

U gramatičkom opisu praslavenski jezik ima, za razliku od indoeuropskog, smanjen broj padeža. Iz sklonidbe je nestalo ablativa. Uz sva tri roda (muški, ženski i srednji), sačuvana su i sva tri broja iz indoeuropskog (uz jedninu i množinu, sačuvana je i dvojina).

² Ranko Matasović, 2008: 44.

³ Podjela koju donosi Matasović praslavenski jezik grana na lehitske i lužičke jezike te češko-slovački jezik, dok ostale smješta u posebnu, istočno-južnoslavensku, skupinu koja se grana na zapadne i istočne južnoslavenske jezike te na istočnoslavenske jezike. Detaljnije o ovoj problematici vidi u: Ranko Matasović, 2008: 59-67.

Kao i u indoeuropskom, nastavak je nositelj različitih gramatičkih kategorija (rod, broj i padež). Glede sklonidbe imenica, uz tematske osnove, u praslavenskom sačuvane su i atematske. S današnjeg stajališta, već je u praslavensko doba „zaživio poseban sustav koji se zatim u svojim najbitnijim odlikama održao i u staroslavenskom jeziku.⁴ O staroslavenskom jeziku, njegovoj povijesti i osobitostima govorimo u poglavlju koje slijedi.

1. 5 Staroslavenski jezik – prvi slavenski književni jezik

Nakon praslavenskog razdoblja razvoja slavenskih jezika slijedi općeslavensko razdoblje u kojem Slaveni stvaraju prvi slavenski književni jezik – staroslavenski. Od trenutka kad je taj jezik postao predmetom znanstvenog proučavanja pa do naših dana imenovali su ga istraživači različito: staroslavenski, starocrkvenoslavenski, crkvenoslavenski, starobugarski, staromakedonski, općeslavenski književni jezik.⁵ Staroslavenskim jezikom koristili su se svi slavenski narodi i zbog toga se naziva i „nacionalnim jezikom slavenskog književnog srednjovjekovlja“⁶ jer se govorio barem na jednom dijelu njihova prostora i makar u jednom razdoblju njihove povijesti.

Nastanak staroslavenskoga jezika veže se uz djelovanje svete braće Ćirila i Metoda u drugoj polovici 9. stoljeća. Osnovicu jezika čini južnoslavenski (makedonski) dijalekt koji se govorio u okolici Soluna, odakle i potječu Sveta braća, dok mu je nadgradnja općeslavenska. Ovo je ujedno i prvi pismeno posvjedočeni slavenski jezik čiji prvi pisani spomenici, koji se u literaturi nazivaju staroslavenskim kanonom, potječu iz 10. i 11. stoljeća. Opisi leksika i gramatike staroslavenskoga jezika temelje se upravo na jeziku spomenika iz 10. i 11. stoljeća. Treba naglasiti kako staroslavenski ne smijemo miješati s praslavenskim jezikom jer kronološki je staroslavenski mlađi jezik. Staroslavenski se temelji na vrlo arhaičnom govoru koji je po svojim osobinama blizak završnoj fazi prasl. jezika.⁷ Budući da staroslavenski jezik stoji na početku razvoja svakog slavenskoga jezika, a i prvi pisani prijevodi svetih tekstova su na staroslavenskom, jezik je izvršio velik utjecaj na slavensku pismenost, prije svega na pismenost istočnih Slavena (Bugara, Srba i Rusa), ali značajan je utjecaj imao i na hrvatsku jezičnu povijest. Nakon općeslavenskoga razdoblja nastupa crkvenoslavensko razdoblje koje je obilježeno prodorom obilježja lokalnih govora u staroslavenski jezik i staroslavensko bogoslužje. Zbog toga su se na slavenskim prostorima pojavile različite

⁴ Josip Hamm, 1974: 114.

⁵ Stjepan Damjanović, 2003:9

⁶ Stjepan Damjanović, 2003:12

⁷ Stjepan Damjanović, 2003: 12.

redakcije staroslavenskog jezika. Stručnjaci se i danas spore oko postojanja ili nepostojanja pojedinih redakcija. Matasović navodi sljedeće: češko-moravsku, bugarsko-makedonsku, rusku, srpsku, vlaško-rumunjsku i hrvatsku redakciju.⁸ U sljedećem poglavlju pišemo o obilježjima hrvatske, češko-moravske i ruske redakcije. Odabrali smo te tri redakcije jer u okosnici rada pri usporedbi sklonidbenih sustava uzimamo primjere iz hrvatskog, češkog i ruskog jezika.

1.5.1 Obilježja hrvatske, češko-moravske i ruske redakcije

Hrvatska redakcija

Slika 1 Hvalov zbornik

Hrvatski tip staroslavenskog jezika ima sljedeća obilježja:

1. stražnji i prednji nazali - *ǫ* i *ę* - mijenjaju se u *u* i *e* (*rǫka* > *ruka*, *pęt* > *pet*)
2. jeri *y* mijenja se u *i* (*byti* > *biti*)
3. grafem *šta* - *č* / mijenja se u *ć*, *šč* ili rjeđe u *št*
4. zbog depalatalizacije, poluglasi (jor i jer) se vokaliziraju, u jakom položaju daju *a* (u kajkavskom *e*), ali se prije toga izjednačuju (to vidimo u primjeru da su i jer (*ь*) i jor (*ѣ*) dali isti odraz - *сѣнь* > *sanь*, *san`*, *дѣнь* > *dan*, *dan`*). Poslije su se jerovi označivali štapićima i apostrofima te postupno nestali.

Neki spomenici staroslavenskoga jezika dokazane hrvatske redakcije: Humačka ploča kod Ljubuškog, Graškovićev odlomak apostola, Splitski misal, Divoševo evanđelje, Batalovo evanđelje, Hvalov zbornik, Mletački zbornik.

⁸ Matasović, Ranko, 2008: 32.

Češko-moravska redakcija

Slika 2 Reimsko evanđelje

1. umjesto staroslavenskih *št* i *žd* nalazimo odraze palataliziranog *t* i *d* > *c* i *z* (*pomošť* > *pomocъ*, *viždb* > *vizъ*)
2. odrazi praslavenskih **stj* i **skj*, za razliku od stsl. *št*, daju *šč*
3. u instrumentalu jednine o-deklinacije, glavne, srednjeg roda umjesto nastavka *-omъ* dolazi *-ъmъ*
4. genitiv zamjenice *azъ* (ja) umjesto staroslavenskog *mene* nalazimo *mne* (ispadanjem starog jora od *mъne*)

Spomenici: Kijevski listići, Praški listići, Reimsko evanđelje.

Ruska redakcija

Slika 3 Ostromirovo evanđelje

1. stražnji i prednji nazali - *o* i *e* - mijenjaju se u *u* i *ja*
2. prema staroslavenskim *rb*, *lb*, *rъ*, *lъ* između suglasnika dolaze *ьr*, *ьr*, *ьl*, *ьl*
3. *ra*- i *la*- izvedeni od praslavenskog *or* i *ol* zamjenjuju se sa *ro*- i *lo*- (*rabota*, *lokъtb*)
4. staroslavensko *žd* daje *ž*, a *št* daje *č* (*vižb*, *pečb*)
5. skupine nastale metatezom likvida, *ra*, *la*, *rě*, zamjenjuju se skupinama *oro*, *olo*, *ere* (*gradъ* > *gorodъ*, *zlatъ* > *zolotъ*, *umrěti* > *umereti*)

6. u genitivu jednine te nominativu i akuzativu množine ja-deklinacije te u akuzativu množine jo-deklinacije *ę* prelazi u *ě* (*zemlě*)
7. u dativu i lokativu ličnih zamjenica umjesto *e* nalazi se *ě* (*tebě*)

Spomenici: Ostromirovo evanđelje, Arhangelško evanđelje, Čudovski psaltir, Svjatoslavov zbornik.

U ovome radu staroslavenski jezik je poveznica praslavenskog razdoblja sa suvremenim slavenskim jezicima na morfološkoj razini jezika.

1. 5. 2 Sklonidbene vrste imenica muškog i srednjeg roda u staroslavenskom jeziku

Prema gramatičkom opisu staroslavenski jezik je vrlo sličan suvremenim jezicima, ali i zajedničkom jeziku svih Slavena – praslavenskom.. Gledano s morfološkog aspekta, jezik je imao pet vrsta promjenjivih riječi (imenice, zamjenice, pridjeve, brojeve i glagole) koje su se sklanjale kroz sedam padeža, odnosno konjugirale kroz glagolska lica. Uz imensku deklinaciju, staroslavenski je imao i zamjeničku i pridjevnu deklinaciju. Zadržao je sva tri broja (dvojinu) iz praslavenskog naslijeđa te sva tri roda.

Budući da će se ovaj rad baviti isključivo imenskom sklonidbom muškog i srednjeg roda, navodimo samo deklinacijske vrste imenica tih dvaju rodova u staroslavenskome jeziku:

- 1) glavna promjena muškog i srednjeg roda (*o/jo*-osnove): promjena je potekla od indoeuropskih tematskih imenica koje su u pravilu bile muškog ili srednjeg roda. Iako se u indoeuropskom nisu razlikovale imenice na "tvrđi" (*o*-osnove) i "meki" (*jo*-osnove) suglasnik, zbog brojnih fonoloških promjena u općeslavenskom razdoblju u praslavenskom se, a time i u staroslavenskom, jeziku formirala zasebna sklonidba imenica čija osnova završava na "meki" suglasnik.
- 2) *i*-osnove muškog roda: ova je osnova također potekle iz indoeuropskog, sačuvala se u praslavenskom, a i u staroslavenskom.
- 3) *u*-osnove muškog roda: potekle iz indoeuropskog gdje su mogle biti sva tri roda, dok su već u praslavenskom mogle biti samo muškog roda, a isto je tako i u staroslavenskom.
- 4) *n*-osnove muškog i srednjeg roda: jedna je od četiri konsonantske promjene koje nisu bile osobito česte u staroslavenskom. *N*-promjenu u staroslavenskom jeziku mogao je imati mali broj imenica muškog i srednjeg roda.

- 5) *s*-osnove srednjeg roda: već su u praslavenskom rekonstruirane imenice *s*-promjene koje su označavale samo srednji rod. U staroslavenskome ova promjena obuhvaća mali broj imenica koje se od ostalih konsonantskih promjena srednjeg roda razlikuju samo umetkom *-es-* u kosim padežima.
- 6) *t*-osnove srednjeg roda: ova je konsonantska promjena imenica srednjeg roda bila plodna, kako u praslavenskom, tako i u staroslavenskom, u odnosu na ostale konsonantske promjene. Imenice *t*-sklonidbe obično su označavale mlado neke životinje.

U nastavku ćemo rada ukratko iznijeti najosnovnije podatke o povijesti i imeničkoj sklonidbi slavenskih jezika. Iz svake skupine slavenskih jezika uzet ćemo po jednog predstavnika. Južnoslavensku skupinu jezika predstavlja hrvatski, zapadnoslavensku češki, a istočnoslavensku ruski jezik.

2. Suvremeni slavenski jezici

Ovim poglavljem zaokružiti ćemo povijesni razvoj i osnovne podatke o jezicima čije su sklonidbe imenica muškog i srednjeg roda predmet glavnog dijela rada. Poglavlje će obuhvaćati tri manja potpoglavlja u kojima ćemo ukratko opisati povijest pojedinog jezika te osnovna gramatička obilježja s naglaskom na sustav imeničke sklonidbe muškog i srednjeg roda. Opisivat će se hrvatski, češki i ruski jezik.

2. 1 Hrvatski jezik

U doba doseljavanja Hrvata (oko 7.st.), na današnje prostore Hrvatske i Bosne, govorio se praslavenski jezik. U sljedećim se stoljećima stanje brzo mijenjalo i tako su se formirala tri narječja: čakavsko, štokavsko i kajkavsko. Praslavenski jezik imao je četiri dijalektalne skupine: alpsku, panonsku, primorsku i dinarsko-rašku. Čakavsko se narječje razvilo iz primorske, štokavsko iz dinarsko-raške, a kajkavsko iz panonske skupine. Osnovica je hrvatskoga jezika zapadnoštokavsko narječje koje je u Hrvata bilo većinsko u odnosu na kajkavsko i čakavsko. Međutim, „sva tri su organska narječja upotrebljavali Hrvati kao "sirovinsku osnovicu" za svoj književni izraz, a taj izraz kao pokazatelj svekolike pismenosti i književnosti u Hrvata zovemo hrvatski književni jezik.“⁹

⁹ Milan Moguš, 1993:21

Budući da u vrijeme doseljenja Hrvati nisu imali vlastiti književni jezik, u početnim stoljećima služili su se latinskim jezikom o čemu svjedoči primjerice *Trpimirova darovnica* iz 852. godine. Presudnu ulogu u stvaranju prvoga književnog slavenskog jezika odigrali su Ćiril i Metod koji su na ondašnje slavenske prostore došli u 9. stoljeću i proširili vjeru na prvom književnom slavenskom jeziku – staroslavenskom – po cijelom slavenskom području. Konstantin Ćiril je za taj jezik izradio i posebno pismo nazvano glagoljica. Ubrzo su u staroslavenski počeli prodirati i elementi lokalnog starohrvatskog govora za što je dokaz *Valunska ploča* iz 11. stoljeća koja svjedoči o hrvatskoj dvopismenosti (latinica i glagoljica) i dvojezičnosti (latinski i starohrvatski). Dakle, od 9. stoljeća na hrvatskim se prostorima kao pismo koristi glagoljica, a kao jezik staroslavenski, hrvatski i latinski. Iz ovog je razdoblja najvažniji spomenik hrvatskog jezika *Bašćanska ploča*, nastala oko 1100. godine, pisana glagoljicom na hrvatskom jeziku. U 12. stoljeću u Bosni i južnoj Dalmaciji razvija se posebni oblik ćirilice, zapadna (hrvatska) ćirilica ili bosančica, a potom se u 14. stoljeću javljaju i hrvatski tekstovi na latinici. Zbog toga se hrvatsko srednjovjekovlje naziva tropismenim (latinica, glagoljica i ćirilica) i trojezičnim (latinski, staroslavenski i hrvatski) te je po tome jedinstveno u Europi.¹⁰ Upravo je zbog te činjenica standardizacijski proces hrvatskog jezika bio vrlo buran, no možda je ključnu ulogu odigrao Bartol Kašića kada je za prvu hrvatsku gramatiku *Institutionum linguæ illyricæ* (1604.) kao pismo odabrao latinicu, a za osnovicu jezika uzeo štokavsko narječje.¹¹

Daljnju standardizaciju nastavio je Ljudevit Gaj u 19. stoljeću kada je zajedno s ostalim ilircima uveo štokavsko narječje na kajkavsko područje te reformirao grafiju po uzoru na slavenski (češki) jezik i napustio grafiju po uzoru na latinski koja je dotada prevladavala. Standardizaciju su dovršili krajem 19. stoljeća i početkom 20. predstavnici zagrebačke filološke škole (Babukić i Mažuranić) i hrvatski vukovci (Maretić, Broz, Iveković).

Danas je hrvatski jezik službeni jezik Republike Hrvatske kojim govori oko 4,7 milijuna Hrvata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Pismo je latiničko s 27 slova i tri dvoslova kojima se označava sveukupno 32 fonema. Vezano uz morfološki sustav hrvatskog jezika, razlikuju se promjenjive riječi (imenice, zamjenice, pridjevi, brojevi, glagoli) od nepromjenjivih (prilozi, prijedlozi, veznici, uzvici, čestice). Kao i kod ostalih slavenskih jezika, hrvatska morfologija ima tročlani fleksijski sustav s imeničkom, zamjениčkom i glagolskom fleksijom. Sklonidbeni sustav imenica poznaje tri roda, dva broja, sedam padeža (kao i staroslavenski) i tri osnovne sklonidbene vrste koje su naziv dobile po genitivnom

¹⁰ Ranko Matasović, 2008: 37.

¹¹ Milan Mihaljević, 2002: 77.

nastavku: a-vrsta (imenice muškog i srednjeg roda), e-vrste (uglavnom imenice ženskog roda) i i-vrsta (imenice ženskog roda). O osobitostima sklonidbene a-vrste i odrazima staroslavenskih promjena u suvremenim slavenskim jezicima bit će govora u posljednjem poglavlju rada pri ispisivanju primjera za pojedine sklonidbe.

2. 2 Češki jezik

Češki jezik spada u nelehitske zapadnoslavenske jezike, zajedno sa slovačkim, gornjolужиčkosrpskim i donjolужиčkosrpskim. Jedan je od najstarijih europskih književnih jezika stoga i ne čudi što je već u srednjem vijeku bio vrlo dobro gramatički i leksikografski opisan. Njegovo ime u onomastičkoj građi pronalazi se već u 10. stoljeću, a neke osobine češkog jezika vidljive su i u *Praškim listićima* iz 10./11. stoljeća. Povijest se češkog jezika dijeli na četiri razdoblja: pračeški (od kraja 10. do sredine 12. stoljeća), staročeški (od sredine 12. do 15. stoljeća), srednjočeški (od 16. do 18. stoljeća) i novočeški (19. i 20. stoljeće).

Od druge polovice 13. stoljeća započinje procvat češke književnosti. Snažno se razvijao tijekom 15. stoljeća, a u 17. stoljeću došao u opasnost pred njemačkim jezikom koji su na češke prostore uvodili Habsburgovci. Ponovni uzlet događa se u 19. stoljeću zaslugom čeških prosvjetitelja i obnovitelja češke kulture Jana Dobrovškoga i Josefa Jungmanna, kada je češki jezik i dobio današnje konture. Dvadeseto stoljeće obilježilo je djelovanje Praškog lingvističkog kruga koji je svojim pogledima na jezik obilježio cjelokupnu europsku lingvistiku.

Današnji češki dijeli se na nekoliko dijalektnih skupina: bohemski, moravski, istočno moravski i šleski dijalekt, a istovremeno čini dijalektni kontinuum sa slovačkim jezikom.¹² Standardni češki jezik zasniva se na srednjočeškom bohemskom dijalektu kojim se ponajviše govori u okolici Praga. Češko je pismo latinica koja je od početaka do danas samo proširena dijakritičkim znakovima: "háček"-kvačica, koji označava mekoću (palatalnost) suglasnika i "čárka"-crtica koja označuje duljinu samoglasnika. Osim kvačice i crtice, postoji i treći znak, apostrof koji se piše direktno uz malo slovo d ili t: d', odnosno t', a čita se ě, odnosno é. Velika takva slova pišu se s kvačicom. U češkom je preostalo samo jedno slovo sastavljeno od više znakova a to je ch, što se čita h. Važno je napomenuti da u češkom jeziku postoje jasne oprjeke u pisanoj i govornoj inačici. Češki je danas službeni jezik Republike Češke kojim govori oko 10,5 milijuna Čeha.

¹² Mate Kapović, 2008: 108.

U morfologiji, češki jezik razlikuje nekoliko tipova triju deklinacijskih vrsta: imenske (imenice i imenski pridjevi), zamjениčke (zamjenice i neki brojevi) i složene sklonidbena vrsta (pridjevi, nekoliko imenica i ostali brojevi). Svaki od triju rodova ima vlastitu paradigmu. Mi ćemo ovdje govoriti samo o imenicama muškoga i srednjeg roda jer je to okosnica rada. Deklinacijski se sustav grana na tipove imenica koje imaju nepalatalni, odnosno palatalni završetak osnove što vrijedi za sva tri roda. Kod muškog se roda još razlikuje i kategorija živosti tako da imenice koje označavaju živo imaju drugačiju paradigmu od imenica koje znače neživo, a to je ujedno i specifičnost slavenskih jezika. Srednji rod, uz nepalatalnu i palatalnu osnovu, ima i zasebnu paradigmu za tzv. duge uzorke (npr. *znamení* 'znakovi'). Sve navedeno bit će oprīmjereno u nastavku rada.

2. 3 Ruski jezik

Ruski jezik je slavenski jezik s najvećim brojem govornika. Zajedno s ukrajinskim, bjeloruskim i rusinskim čini skupinu istočnoslavenskih jezika. Standardni ruski jezik temelji se na narječju Moskve.

Ruskim kao materinjim jezikom govori oko 180 milijuna ljudi, od kojih oko 130 milijuna živi u Rusiji. Službeni je jezik u Rusiji, Bjelorusiji (uz bjeloruski), Kazahstanu (uz kazaški), Kirgistanu (uz kirgiški) te ukrajinskoj Autonomnoj Republici Krim (uz ukrajinski). Uzimajući u obzir i broj govornika ruskog kao drugog jezika, njime se služi oko 300 milijuna ljudi.

Ruski se zapisuje ćirilicom, izvedenom u 10. stoljeću iz grčkog pisma uz dodatak nekih slova glagoljice. Oblici mnogih slova promijenjeni su i približeni latinici reformama koje je započeo Petar I. Veliki 1708. godine. Ovo su novo tzv. "građansko pismo" preuzeli i svi ostali narodi koji pišu ćirilicom - Srbi, Bugari, Ukrajinci i Bjelorusi.

Ruski je jezik posvjedočen od 11. st. u tekstovima ruske redakcije crkvenoslavenskog. Najstariji ruski tekstovi vežu se uz gradove Novgorod i Kijev.

Standardizacija ruskog jezika počela je raspadom Kijevske Rusije (sredinom 13. st.), što ujedno označava i raspad istočnoslavenske jezične zajednice. Ruska gramatičarska tradicija svoje temelje ima u staroslavenskim gramatikama iz jugozapadne Rusije i Ukrajine (gramatika Meletija Smotrickoga iz 1619. godine). Sredinom 18. stoljeća tiskana je *Rossijskaja gramatika* (1755.) i tim je djelom počelo oblikovanje suvremenog ruskog jezika. Važnu ulogu u oblikovanju današnjeg ruskog jezika u 19. stoljeću odigralo je i književno stvaralaštvo A. S. Puškina koji je među prvima počeo pisati narodnim ruskim jezikom.

Stari je ruski pravopis bio oblikovan prema staroslavenskom, ali u vrijeme Oktobarske revolucije pravopis je osuvremenjen. U okviru ruskog jezika postoji i nekoliko skupina dijalekata: zapadni, sjeverni i južni dijalekti. Između sjevernih i južnih dijalekata, na nekoj vrsti prijelaznog područja, nalazi se Moskva čiji je gradski idiom snažno utjecao na suvremeni standardni jezik. Današnja ruska azbuka ima 33 znaka, 21 za suglasnike i 10 za samoglasnike te dva znaka za poluglase koji nemaju govornu vrijednost (negdašnji staroslavenski *Ѣ* i *Ѥ*).

Morfologija ruskog jezika vrlo je bogata i raznovrsna. Uz uobičajene promjenjive i nepromjenjive vrste riječi, ruski jezik ima i specifičnu vrstu riječi: predikative. Sklonidbeni sustav imenica obuhvaća tri roda, dva broja, šest padeža (u ruskom se izgubio vokativ) i tri sklonidbene vrste. Prva sklonidbena vrsta obuhvaća imenice muškog i srednjeg roda koje se, kao i u staroslavenskom, dijele na "tvrde" i "meke" osnove, odnosno na nenepčane i nepčane. Prva sklonidbena vrsta osnova je za okosnicu ovoga rada. Druga i treća sklonidbena vrsta obuhvaćaju imenice ženskog roda. I u ruskom jeziku postoji kategorija živosti koja utječe na imeničku paradigmu, a isto je tako vrlo važan naglasak koji često stoji na padežnom nastavku pa se stoga razlikuju i imenice sa stalnim i promjenjivim naglaskom, a ponekad čak i sam oblik nastavka za pojedini padež ovisi o naglasku.

3. Sklonidbeni sustav imenica muškog i srednjeg roda od praslavenskog do suvremenih slavenskih jezika

Ovo je poglavlje ujedno i okosnica rada. Ovdje ćemo na primjerima pokazati sklonidbu imenica muškog i srednjeg roda od praslavenskog i staroslavenskog do suvremenih slavenskih jezika: hrvatskog, češkog i ruskog. Ukazat ćemo na osobitosti pojedinih sklonidbenih tipova ili padeža, upozoriti na moguće glasovne promjene i sve ostale specifičnosti koje se mogu javiti u imeničkoj sklonidbi. Potpoglavlja će biti organizirana prema staroslavenskim sklonidbenim vrstama, a primjeri će biti pregledno prikazani u tablicama.

3.1 Glavna promjena muškog i srednjeg roda (*o-/jo*-osnove)

Promjena je potekla od indoeuropskih tematskih imenica koje su u pravilu bile muškog ili srednjeg roda. Iako se u indoeuropskom nisu razlikovale imenice na "tvrđi" (*o-*

osnove) i "meki" (*jo*-osnove) suglasnik. Razlika između "tvrdih" i "mekih" osnova sačuvala se i u suvremenim jezicima, a to ćemo vidjeti na konkretnim primjerima koji slijede. Radi bolje preglednosti glavnu promjenu muškog i srednjeg roda razdijelit ćemo na više potpoglavlja.

3. 1. 1 *O*-osnove muškog roda

Praslavenske i staroslavenske *o*-osnove muškog roda i u suvremenim su jezicima u pravilu prešle u glavnu sklonidbu muškog roda. Te su imenice u hrvatskom jeziku postale imenice *a*-vrste muškog roda, uz koji se obično vezuju i imenice srednjeg roda. U češkom jeziku, čiji je imenički deklinacijski sustav uvjetovan rodom, ove su imenice prešle u sklonidbu muškog roda koja se nadalje grana ovisno o potkategoriji živosti, stoga se razlikuju dvije vrste sklonidbe muškog roda: sklonidba za imenice koje označavaju što živo i za imenice koje označavaju što neživo. Ovakvo je raščlanjivanje specifično samo za muški rod, dok je sklonidba srednjeg roda nešto jednostavnija, no o tome će biti riječi u odgovarajućim potpoglavljima. Praslavenska *o*-osnova u ruskom jeziku je, kao i u hrvatskom, prešla u sklonidbenu vrstu koja obuhvaća imenice muškog (uvijek završavaju na suglasnik) i srednjeg roda (završavaju na *-o* ili *-e*). Sklonidbenu paradigmu pogledajmo na konkretnim primjerima za imenice muškog roda koje označavaju što neživo i imenice koje označavaju što živo:

Tablica 1a: o-osnove muškog roda (neživo)

	praslavenski	staroslavenski	hrvatski	češki	ruski ¹³
Jednina					
N	*plod-ъ	plod-ъ	plod-ø	plod-ø	plod-ø
G	*plod-a	plod-a	plod-a	plod-u	plod-á
D	*plod-u	plod-u	plod-u	plod-u	plod-ú
A	*plod-ъ	plod-ъ	plod-ø	plod-ø	plod-ø
V	*plod-e	plod-e	plod-e	plod-e	-
L	*plod-ě	plod-ě	plod-u	plod-u/ě*	plod-é
I	*plod-омъ	plod-омъ	plod-om	plod-em	plod-óm
Dvojina					

¹³ U ruskom jeziku tradicionalni poredak padeža je drugačiji utoliko što su lokativ i instrumental zamijenili mjesta, dakle, poredak je: N, G, D, A, I, L. Lokativ se u ruskom jeziku naziva i prepozitiv (P).

* Uz prijedlog *o* rabi se nastavak *-u*, a uz prijedlog *na* rabi se nastavak *ě*.

N, A, V	*plod-a	plod-a	-	-	-
G,L	*plod-u	plod-u	-	-	-
D,I	*plod-oma	plod-oma	-	-	-
Množina					
N	*plod-i	plod-i	plod-ov-i	plod-y	plod-ý
G	*plod-ь	plod-ь	plod-ōv-ā	plod-ŭ	plod-óv
D	*plod-omь	plod-omь	plod-ov-ima	plod-ŭm	plod-ám
A	*plod-y	plod-y	plod-ov-e	plod-y	plod-ý
V	*plod-i	plod-i	plod-ov-i	plod-y	-
L	*plod-ěhь	plod-ěhь	plod-ov-ima	plod-ech	plod-áh
I	*plod-y	plod-y	plod-ov-ima	plod-y	plod-ámi

Tablica 1b: o-osnove muškog roda (živo)

	praslavenski	staroslavenski	hrvatski	češki	ruski ¹⁴
Jednina					
N	*rab-ь	rab-ь	rob-ø	pán	rab-ø
G	*rab-a	rab-a	rob-a	pán-a	rab-á
D	*rab-u	rab-u	rob-u	pán-ovi, -u	rab-ú
A	*rab-ь	rab-ь	rob-a	pán-a	rab-á
V	*rab-e	rab-e	rob-e	pán-e	-
L	*rab-ě	rab-ě	rob-u	pán-ovi, -u	rab-é
I	*rab-omь	rab-omь	rob-om	pán-em	rab-óm
Dvojina					
N, A, V	*rab-a	rab-a	-	-	-
G,L	*rab-u	rab-u	-	-	-
D,I	*rab-oma	rab-oma	-	-	-
Množina					
N	*rab-i	rab-i	rob-ov-i	pán-i, -ove	rab-ý
G	*rab-ь	rab-ь	rob-ōv-ā	pán-ŭ	rab-óv
D	*rab-omь	rab-omь	rob-ov-ima	pán-ŭm	rab-ám
A	*rab-y	rab-y	rob-ov-e	pán-y	rab-óv

¹⁴ U ruskom jeziku tradicionalni poredak padeža je drugačiji utoliko što su lokativ i instrumental zamijenili mjesta, dakle, poredak je: N, G, D, A, I, L. Lokativ se u ruskom jeziku naziva i prepozitiv (P).

V	*rab-i	rab-i	rob-ov-i	pán-i, -ove	-
L	*rab-ěhъ	rab-ěhъ	rob-ov-ima	pán-ech	rab-áh
I	*rab-y	rab-y	rob-ov-ima	pán-y	rab-ámi

Skлонidba je u praslavenskom i staroslavenskom jeziku identična. U starijim razdobljima slavenskih jezika N je isti A jd. (*plod-ъ i rab-ъ*) u paradigmi za živo i neživo, no u suvremenim slavenskim jezicima kod imenica koje znače što neživo (*Tablica 1a*) A je jednak N, a kod imenica koje znače što živo (*Tablica 1b*) A je jednak G. Opisana pojava predstavlja potkategoriju živosti koja je specifičnost muškog roda u suvremenim slavenskim jezicima. Najdosljednije je provedena u ruskom jeziku gdje je sinkretizam A i N, odnosno A i G, prisutan i u množini muškog roda, a specifičnost je ruskog jezika što je kategorija živosti vidljiva i u množini srednjeg roda.

Ova je potkategorija najviše utjecala na paradigmu češkog jezika kod kojeg, osim što posebnu paradigmu imaju imenice muškog roda na "tvrđi" i "meki" suglasnik, posebnu paradigmu imaju imenice koje označavaju što neživo i imenice koje označavaju što živo. Tako vidimo da se u češkom jeziku u paradigmi za imenice muškog roda koje znače što neživo razlikuju od imenica za živo, osim u G i A jednine zbog potkategorije živosti, i u N mn. (*plod-y : pan-i/ové*) te, posljedičnim slijedom, i u V mn. (*plod-y: pan-i/ové*) jer je u pravilu V=N. Kod imenica za živo u D i L jd. postoji dvojnost nastavaka *-u/-ovi*, ali je uobičajenije rabiti nastavak *-ovi* upravo zbog razlikovanja od imenica za neživo. U hrvatskom i ruskom jeziku, osim razlika proisteklih iz kategorije živosti, nema drugih odstupanja u sklonidbenoj paradigmi imenica za neživo i imenica za živo.

Iz primjera je vidljivo da se u hrvatskom jeziku javlja duga množina pa se osnova produžuje umetkom *-ov-* (odnosno umetkom *-ev-* u imenica meke osnove). Ova je pojava karakteristična za jednosložne imenice koje uz dugu množinu imaju i kratku, no kratka je množina u većini slučajeva stilski obilježena i rijetko se upotrebljava. Međutim, postoji nekoliko skupina jednosložnih imenica koje nemaju dugu množinu (npr. *čřv-čřvi*, a ne *čřvovi*). Duga je množina u ostalim slavenskim jezicima rijetka ili je nema, a u ruskom se jeziku javlja kod malobrojnih imenica. Kratku su množinu slavenski jezici naslijedili iz praslavenskog, a duga je nastala pod utjecajem *u*-osnova (stsl. *synъ*, N mn. *syn-ov-e*).

Sveukupno gledajući, N, G, D, A i V jd. (u ruskom se V kao padež izgubio) u suvremenim slavenskim jezicima preuzeli su praslavenske nastavke koji variraju zbog pojave potkategorije živosti. Nastavak *-ě* u L jd. različito se odrazio: u hrvatskom i češkom je

zamijenjen s nastavkom *-u* iz *u-osnova* (stsl. N jd. *plodъ*, L jd. *plodu*), a u ruskom se staroslavensko *ě* općenito preobrazilo u *e* (usp. stsl. *sěno*, rus. *séno*). Nastavak *-omъ* za I jd. preuzeli su hrvatski i ruski jezik (*-om*), dok je u češkom nastavak *-em* potekao iz "meke" sklonidbe muških imenica (usp. stsl. I jd. *mъ-embъ*).

Nastavak za N i V mn. u hrvatskom jeziku preuzet je iz praslavenskih oblika (uz već objašnjeni umetak *-ov-*), dok nastavak *-i* u češkom jeziku imaju samo imenice za živo. U ruskom jeziku nastavak *-i* dolazi samo iza *k, g, h, ž, š, č, šč*, a uobičajen je nastavak *-y* (*plodý*). Nastavak *-y* uobičajen je i u češkom jeziku kod imenica za neživo (*plody*). Praslavenski genitivni nastavak množine *-ъ* u svim se jezicima različito odrazio (hrv : češ : rus, *-ā* : *-û*, *-óv*), a u ruskom je nastavak *-óv* (inače potekao od *u-osnova*, stsl. N jd. *medъ*, G mn. *medovъ*) preuzeo i A mn. imenica za živo zbog već spominjane kategorije živosti. D, L i I mn. u hrvatskom jeziku sinkretiziran je, a porijeklo vuče iz praslavenskog nastavka D i I dvojine (usp. stsl. D, I dv. *plodoma*, hrv. D, L, I *plòdovima*). Češki i ruski jezik imaju različite nastavke za D mn. pri čemu se praslavenski nastavak **-omъ* u češkom odrazio kao *-ûm*, a u ruskom kao *-am*. Akuzativni nastavak *-y* u hrvatskom se odrazio kao *-e* (stsl. A mn. *plody* : hrv. A mn. *plòdove*), dok je u češkom i ruskom nastavak *-y*. Tako su u češkom kod imenica za neživo izjednačeni nastavci za N, A, V i I (*plody*), a kod imenica za živo samo A i I (*pany*), kao što je i u praslavenskom A=I (**plody*, **raby*). U ruskom jeziku treba obratiti pozornost na kategoriju živosti koja je zahvatila i množinske oblike tako da je kod imenica za neživo A=N (*plodý*), a kod imenica za živo A=G (*rabóv*). Lokativni se nastavak *-ěhъ* u češkom odrazio kao *-ech*, odnosno kao meka inačica *-ích* kada dolazi do palatalizacije (stsl. L mn. *ploděh*, *raběh* : češ. *plodech*, *panech*).

3. 1. 2 Jo-osnove muškog roda

Isto kao i *o*-osnove, praslavenske i staroslavenske *jo*-osnove muškog roda i u suvremenim su jezicima u pravilu prešle u glavnu sklonidbu muškog roda: u hrvatskom jeziku u *a*-vrstu muškog roda, u češkom u sklonidbu muškog roda "mekih" osnova koji se opet dodatno raščlanjuje na sklonidbu imenica za neživo i živo te u ruskom u sklonidbu muškog roda sa specifičnostima "mekih" osnova. Različiti padežni nastavci kod "mekih" i "tvrdih" osnova potekli su iz praslavenskog i u određenoj su se mjeri zadržali i danas. Na primjeru ćemo vidjeti na koji se način sklonidba starih *jo*-osnova odrazila u suvremenim slavenskim jezicima te ukazati na različite nastavke u odnosu na "tvrde" osnove:

*Tablica 1c: jo-osnove muškog roda (živo)*¹⁵

	praslavenski	staroslavenski	hrvatski	češki	ruski
jednina					
N	*mQž-ь	mQž-ь	mûž-ø	muž-ø	múž-ø
G	*mQž-a	mQž-a	mûž-a	muž-e	múž-a
D	*mQž-u	mQž-u	mûž-u	muž-i/ovi	múž-u
A	*mQž-ь	mQž-ь	mûž-a	muž-e	múž-a
V	*mQž-u	mQž-u	mûž-u	muž-i	-
L	*mQž-i	mQž-i	mûž-u	muž-i/ovi	múž-e
I	*mQž-емь	mQž-емь	mûž-em	muž-em	múž-em
dvojina					
N, A, V	*mQž-a	mQž-a	-	-	-
G, L	*mQž-u	mQž-u	-	-	-
D, I	*mQž-ema	mQž-ema	-	-	-
množina					
N	*mQž-i	mQž-i	múž-ev-i	muž-i/ové	muž-í
G	*mQž-ь	mQž-ь	múž-ēv-ā	muž-ů	muž-ěj
D	*mQž-емь	mQž-емь	múž-ev-ima	muž-ům	muž-ám
A	*mQž-ę	mQž-ę	múž-ev-e	muže-e	muž-ěj
V	*mQž-i	mQž-i	múž-ev-i	muž-i/ové	-
L	*mQž-ihь	mQž-ihь	múž-ev-ima	muž-ích	muž-áh
I	*mQž-i	mQž-i	múž-ev-ima	muž-i	muž-ámi

Osobitost "meke" sklonidbe u praslavenskom i staroslavenskom jeziku ogleda se u N, A, V, L i I jd. (opreke: N, A ъ:ь; V e:u; L ě:i, I омь:емь), D i I dv. (opreka: ema:oma) i G, D, A, L i I mn. (opreke: G ъ:ь; D омь:емь; A y:ę; L ěh:ih; I y: i). Kao što vidimo, "meka" sklonidba je u starijim razdobljima slavenskih jezika predstavljala zasebnu sklonidbu zbog vrlo slabog podudaranja sa sklonidbom "tvrdih" imenica muškog roda.

U hrvatskom jeziku vidljivi su tek ostaci "meke" sklonidbe koji se očituju u V i I jd. (opreke: V e:u; I om:em) koji su preuzeti iz praslavenskog jezika i u dugoj množini imenica

¹⁵ U naslovu tablice posebno je naglašeno da se radi o sklonidbi za imenice koje znače što živo, no ne donosimo i paradigmu imenica za neživo zbog toga što su te razlike objašnjene kod o-osnova. Ukratko, kod imenica za neživo: u hrvatskom jeziku N=A; u češkom N=A, u D i L jd. nastavak je -i (usp. D, L jd. muž-i/ovi : stroj-i) i u N i V mn. nastavak je -e (usp. N, V mn. muž-i/ovi : stroj-e); u ruskom jeziku i u jednini i u množini N=A.

gdje je umetak *-ov-* zamijenjen oblikom *-ev-* (N mn. *plod-ov-i: muž-ev-i*). Nastavci su u ostalim padežima preuzeti iz *o*-osnova muškog roda.

Utjecaj stare "meke" sklonidbe na "meku" sklonidbu muškog roda u češkom jeziku puno je snažniji. Tako se u jednini razlikuju G, D, V i L (opreke: G, *a:e*, D *u/ovi:i/ovi*; V *e:i*; L *u/ovi:i/ovi*), dok je I u obje sklonidbe preuzet iz "meke" sklonidbe (*-em*). Ovdje je također prisutna kategorija živosti tako da je kod imenica za neživo A=N, a kod imenica za živo A=G. U množini se razlikuju A, L i I (opreke: A *y:e*; L *ech:ích*; I *y:i*), ali treba naglasiti da je kod imenica za neživo N mn. jednak A mn. (nastavak *-e*), dok je kod imenica za živo N mn. jednak nastavku "tvrdih" osnova (*-i/ové*).

U ruskom osnove na *-ž, -š, -č, -šč* imaju specifične nastavke, odnosno nastavci nisu umekšani umetnutim palatalnim *j* jer su navedeni konsonanti već sami po sebi meki. Tako umjesto uobičajenih "mekih" nastavaka *-ja, -ju, -jam, -jah, -jami* dolaze inačice *-a, -u, -am, -ah, -ami* (usp. G, A jd. (samo kod imenica za živo) *múž-a : kon-já*; D jd. *múž-u: kon-jú*; D mn. *muž-ám: kon-jám*; L mn. *muž-áh:kon-jáh*; I mn. *muž-ámi:kon-jámi*). Razlika između "tvrde" i "meke" sklonidbe stoga se svodi na I jd. (opreka: *om:em*) i G mn. (opreka: *ov:ej*; kod imenica za živo A=G stoga u tom slučaju navedena opreka vrijedi i za A mn.), uz razliku zbog umetnutog *j* u G i D jd. te D, L i I mn. koje je karakteristično za sve "meke" sklonidbe u ruskom jeziku. Zaključujemo kako su praslavenske *jo*-osnove izvršile bitan utjecaj na rusku "meku" sklonidbu formiravši, kao i u češkom, zasebnu sklonidbu čija je osobitost palataliziranje nastavka umetanjem mekog suglasnika *j* uz umekšane suglasnike.

3. 1. 3 O-osnove srednjeg roda

Praslavenske *o*-osnove srednjeg roda svrstavaju se u istu sklonidbenu vrstu kao i *o*-osnove muškog roda zbog vrlo malih razlika u sklonidbenoj paradigmi. U hrvatskom je jeziku ova sklonidba prešla u *a*-vrstu muškog i srednjeg roda. Za razliku od hrvatskog, u češkom se oformila zasebna sklonidbena vrsta koja obuhvaća samo srednji rod imenica. Imenice srednjeg roda u ruskom jeziku, kao i u hrvatskom, pripadaju prvoj sklonidbenoj vrsti zajedno s imenicama muškog roda. Promotrimo na primjeru:

Tablica 1d: o-osnove srednjeg roda

	praslavenski	staroslavenski	hrvatski	češki	ruski
Jednina					
N	*čel-ó	čel-o	čèl-o	čel-o	čel-ó
G	*čel-a	čel-a	čèl-a	čel-a	čel-á

D	*čel-u	čel-u	čèl-u	čel-u	čel-ú
A	*čel-ó	čel-o	čèl-o	čel-o	čel-ó
V	*čel-ó	čel-o	čèl-o	čel-o	-
L	*čel-ě	čel-ě	čèl-u	čel-u/ě	čel- é
I	*čel-omь	čel-omь	čèl-om	čel-em	čel-óm
Dvojina					
N, A, V	*čel-ě	čel-ě	-	-	-
G,L	*čel-u	čel-u	-	-	-
D,I	*čel-oma	čel-oma	-	-	-
Množina					
N	*čel-a	čel-a	čèl-a	čel-a	čél-a
G	*čel-ь	čel-ь	čél-ā	čel-ø	čél-ø
D	*čel-omь	čel-omь	čèl-ima	čel-ŭm	čél-am
A	*čel-a	čel-a	čèl-a	čel-a	čél-a
V	*čel-a	čel-a	čèl-a	čel-a	-
L	*čel-ěhь	čel-ěhь	čèl-ima	čel-ech	čél-ah
I	*čel-y	čel-y	čèl-ima	čel-y	čél-ami

U odnosu na *o*-osnove muškog roda, osnove srednjeg roda u praslavenskom i staroslavenskom jeziku razlikuju se samo u N, A i V jd. i mn. (opreke: N, A jd. *ь:o*; V jd. *e:o*; N, V mn. *i:a*; A mn. *y:a*) čiji su se nastavci sinkretizirali: u jednini je nastavak *-o*, a u množini *-a*.

Hrvatski je jezik preuzeo praslavensku ostavštinu. Od imenica se muškog roda *a*-vrste razlikuje samo u N, A i V jd. i mn. Čak je i sinkretizam navedenih padeža preuzet iz praslavenskog tako da je u jednini u N, A i V nastavak *-o*, a u množini *-a*.

Budući da je deklinacijski sustav imenica u češkom jeziku organiziran prema rodovima, srednji rod ima zasebnu sklonidbu, ali je vidljiva velika sličnost sa sklonidbom muškog roda. Sinkretizam N, A, i V jd. i mn. preuzet je iz praslavenskog tako da je u jednini nastavak *-o*, a u množini nastavak *-a*. Iz muškog je roda preuzet I jd. s nastavkom *-em*, kao i nastavak I mn. "tvrdih" osnova srednjeg roda *-y*. D i L mn., *-ŭm*, odnosno *-ech*, također potječu iz sklonidbe muškog roda na tvrdi konsonant. Sklonidba srednjeg roda u ruskom jeziku vrlo je slična sklonidbi muškog roda. Razlika je jedino u N i A jd. (opreka: *ø:o*) te u N,

G i A mn. (opreke: N, A y:a; G ov:ø). U ruskom jeziku sinkretizam N i A jd. i mn. može se pripisati praslavenskom naslijeđu (N=A=V), ali i kategoriji živosti (N=A).

3. 1. 4 Jo-osnove srednjeg roda

"Meku" inačicu o-osnova srednjeg roda predstavljaju praslavenske jo-osnove srednjeg roda koje su sklonidbom gotovo identične osnovama muškog roda na meki suglasnik. U hrvatskom jeziku zbog velike sličnosti s "mekim" osnovama muškog roda i ne postoji zasebna sklonidba palatalnih osnova srednjeg roda. Za razliku od hrvatskog, češki jezik vrlo dobro razlikuje palatalnu od nepalatalne sklonidbe srednjeg roda. U ruskom je jeziku ova sklonidba vrlo slična "mekoj" sklonidbi imenica muškog roda. Na primjeru ćemo prikazati na koji se način sklonidba starih jo-osnova odrazila u suvremenim slavenskim jezicima:

Tablica 1e: jo-osnove srednjeg roda

	praslavenski	staroslavenski	hrvatski	češki	ruski
Jednina					
N	*polj-e	polj-e	pòlj-e	pol-e	pól-e
G	*polj-a	polj-a	pòlj-a	pol-e	pól-ja
D	*polj-u	polj-u	pòlj-u	pol-i	pól-ju
A	*polj-e	polj-e	pòlj-e	pol-e	pól-e
V	*polj-e	polj-e	pòlj-e	pol-e	-
L	*polj-i	polj-i	pòlj-u	pol-i	pól-e
I	*polj-emь	polj-emь	pòlj-em	pol-em	pól-em
Dvojina					
N, A, V	*polj-i	polj-i	-	-	-
G,L	*polj-u	polj-u	-	-	-
D,I	*polj-ema	polj-ema	-	-	-
Množina					
N	*polj-a	polj-a	pòlj-a	pol-e	pol-já
G	*pol-b	pol-b	pólj-ā	pol-í	pol-ěj
D	*polj-emь	polj-emь	pòlj-ima	pol-ím	pol-jám
A	*polj-a	polj-a	pòlj-a	pol-e	pol-já
V	*polj-a	polj-a	pòlj-a	pol-e	-

L	*polj-ihъ	polj-ihъ	pòlj-ima	pol-ích	pol-jáh
I	*polj-i	polj-i	pòlj-ima	pol-i	pol-jámi

Praslavenski sinkretizam u N, A i V jd. i u "mekoj" je inačici sklonidbe srednjeg roda dosljedno proveden te je stražnji (nepalatalni) nastavak *-o* zamijenjen prednjim (umekšavajućim) nastavkom *-e* kako bi odgovarao palatalnom suglasniku kojim završava osnova. Zbog istog su razloga zamijenjeni i nastavci za L i I jd. (opreke: L *ě:i*; I *омь:емь*) te nastavci za G, D, L i I mn. (opreke: G *ь:ь*; D *омь:емь*; L *ěh:ih*; I *y: i*), kao što se to dogodilo i kod sklonidbe muškog roda. Praslavenske opreke između "mekih" i "tvrdih" osnova u hrvatskom su jeziku umanjene te su svedene na sinkretizam N, A i V u jd. (opreka: *a:e*) i na nastavak za I jd. koji je preuzet iz "meke" sklonidbe muškog roda (opreka: *om:em*). Množinski nastavci su isti kao i u imenica muškog roda na tvrdi suglasnik.

Sklonidba "mekih" osnova srednjeg roda u češkom je jeziku različita od "tvrde" sklonidbe. Jedino je padežni nastavak za I jd. (*-em*) jednak u obje sklonidbe. Sinkretizam N, A i V jd. (*-e*) preuzet je iz praslavenskog. Nastavak za G, D i L jd. (G *-e*; D, L *-i*) preuzet je iz "meke" sklonidbe muškog roda. Isto se dogodilo i u L i I mn. (L *-ích*; I *-i*). Sklonidba osnova srednjeg roda na meki suglasnik nastala je kombinacijom nastavaka starih *jo*-osnova (N, A, V jd.) te nastavaka iz "meke" sklonidbe muškog roda (G, D, L, I jd. te L i I mn.).

U ruskom se jeziku također očuvala zasebna sklonidba "mekih" osnova srednjeg roda. Uočava se sinkretizam N i A u jd i mn. (jd. *-e*; mn. *-ja*) čiji su nastavci potekli iz praslavenskog (usp. stsl. N, A jd. *polj-e* : rus. N, A jd. *pól-e* i stsl N, A mn. *polj-a* : rus. N, A mn. *pol-já*). Praslavensko naslijeđe ogleda se i u G, D, L i I jd. (usp. G *polj-a:pól-ja*; D *polj-u:pól-ju*; L *polj-i:pól-e*¹⁶, I *polj-emb:pól-em*). U množini je karakteristično umetanje palatalnog *j*. Množinski nastavak za G (*-ěj*) također je preuzet iz "meke" sklonidbe muškog roda.

3. 2 I-osnove muškog roda

Imenica muškog roda *i*-osnova u praslavenskom je bilo vrlo malo, stoga ne čudi što se ova promjena u suvremenim jezicima stopila s glavnom promjenom muškog roda. Ovom

¹⁶ Imenice na *-ie* (kojih ima vrlo mnogo u ruskom jeziku) imaju nastavak *-i* što odgovara staroslavenskom nastavku za L jd. Iste imenice u G mn. imaju nastavak *-ie*. Npr. N jd. *zdani-e*; L jd. *zdani-i*, G mn. *zdani-ij*. Nastavak *-e* u L jd. *pól-e* potječe iz staroslavenskih *o*-osnova srednjeg roda gdje se *ě* u ruskom odrazio kao *e* (usp. L jd. *čel-ě: pól-e*)

deklinacijom dekliniralo se svega dvadesetak imenica od kojih su neke: *pŕtB, bolB, gospodB, gostB, zvěrb, nogbtB, zętb, drbkolB, tatB, črbvb* i dr.¹⁷ Pogledajmo primjer:

Tablica 2a: i-osnove muškog roda

	praslavenski	staroslavenski	hrvatski	češki	ruski
jednina					
N	*gŕst-ь	gost-ь	gŕst-ŕ	host-ŕ	gŕst'-ŕ
G	*gŕst-i	gost-i	gŕst-a	host-a	gŕst-ja
D	*gŕst-i	gost-i	gŕst-u	host-u/ovi	gŕst-ju
A	*gŕst-ь	gost-ь	gŕst-a	host-a	gŕst-ja
V	*gŕst-i	gost-i	gŕst-e	host-e	-
L	*gŕst-i	gost-i	gŕst-u	host-u/ovi	gŕst-e
I	*gŕst-ьmь/emь	gost-ьmь/emь	gŕst-om	host-em	gŕst-em
dvojina					
N, A, V	*gŕst-i	gost-i	-	-	-
G, L	*gŕst-ьju/iju	gost-ьju/iju	-	-	-
D, I	*gŕst-ьma	gost-ьma	-	-	-
mnoŕina					
N	*gŕst-ьje/ije	gost-ьje/ije	gŕst-i	host-i/ové	gŕst-i
G	*gŕst-ьi/ii	gost-ьi/ii	gŕst-ĩ/ijũ	host-ũ	gost-ěj
D	*gŕst-ьmь/emь	gost-ьmь/emь	gŕst-ima	host-ũm	gost-jám
A	*gŕst-i	gost-i	gŕst-e	host-y	gost-ěj
V	*gŕst-ьje/ije	gost-ьje/ije	gŕst-i	host-i/ové	-
L	*gŕst-ьhь/ehь	gost-ьhь/ehь	gŕst-ima	host-ech	gost-áh
I	*gŕst-ьmi	gost-ьmi	gŕst-ima	host-y	gost-ámi

Vidljive su dvostrukosti u većini padeŕa u praslavenskom i staroslavenskom. Pri tome duŕi oblici (*-ije* koje se razvilo iz *-ьje*) smatraju se starijima, iako su za staroslavenski kraći oblici bili primarni.¹⁸

U hrvatskom jeziku ove su se osnove odrazile kao *a*-vrsta, odnosno priklonile su se *o*-osnovama (usp. *gŕst-gŕsta, gŕspŕd-gŕspoda, čřv-čřva*). Ostavŕtina *i*-sklonidbe praslavenskog

¹⁷ Uz navedene imenice, Hamm (1974: 120) navodi i: *lakьtB, ognB, pečatB, tьstB, uŕidB, ŕglB, gvozdB, golŕbb, grьtanB, drbkolB* i pluraliu tantum *ljudьje*.

¹⁸ Josip Hamm, 1974: 120.

jezika u hrvatskoj sklonidbi muškog roda jedino je G mn. s nastavkom *-ī/ijū* koji je potekao iz genitivnog oblika za dual *-bju/iju*.

I-osnova u češkom se jeziku također priklonila glavnoj sklonidbi muškog roda za živo, odnosno za neživo. Ruski je jezik, isto kao i ostali slavenski jezici, praslavensku *i*-osnovu stopio s glavnom promjenom muškog roda, ali u ruskom jeziku ove su se imenice poistovjetile s "mekom" sklonidbom zbog umekšavanja završnog suglasnika (*gost'*, *gospod'*, *červ'* i dr.).

3.3 *U*-osnove muškog roda

U-osnove muškog roda potekle su iz indoeuropskog gdje su mogle biti sva tri roda, dok su već u praslavenskom mogle biti samo muškog roda, a isto je tako i u staroslavenskom.

Ovoj je osnovi pripadalo samo šest imenica: *volь, polь, domь, medь, sьinь, vrьhь*, od kojih samo prve dvije imaju isključivo nastavke za *u*-sklonidbu, dok ostale u svojoj paradigmi imaju i nastavke glavne promjene.¹⁹ Pogledajmo na primjeru kako su se *u*-osnove odrazile u suvremenim slavenskim jezicima:

Tablica 3a: u-osnove muškog roda

	praslavenski	staroslavenski	hrvatski	češki	ruski
jednina					
N	*mèd-ь	med-ь	mèd-ø	med-ø	mèd-ø
G	*mèd-u	med-u	mèd-a	med-u	mèd-a
D	*mèd-ovi	med-ovi	mèd-u	med-u	mèd-u
A	*mèd-ь	med-ь	mèd-ø	med-ø	mèd-ø
V	*mèd-u	med-u	mèd-e	med-e	-
L	*mèd-u	med-u	mèd-u	med-u/ě	mèd-e
I	*mèd-ьmь	med-ьmь	mèd-om	med-em	mèd-om
dvojina					
N, A, V	*mèd-y	med-y	-	-	-
G, L	*mèd-ovu	med-ovu	-	-	-
D, I	*mèd-ьma	med-ьma	-	-	-
množina					
N	*mèd-ove	med-ove	mèd-ov-i	med-y	mèd-ý

¹⁹ Josip Hamm, 1974: 118.

G	*mèd-ovъ	med-ovъ	mèd-ōv-ā	med-ŭ	mèd-óv
D	*mèd-ъmъ	med-ъmъ	mèd-ov-ima	med-ŭm	mèd-ám
A	*mèd-y	med-y	mèd-ov-e	med-y	mèd-ý
V	*mèd-ove	med-ove	mèd-ov-i	med-y	-
L	*mèd-ъhъ	med-ъhъ	mèd-ov-ima	med-ech	mèd-áh
I	*mèd-ъmi	med-ъmi	mèd-ov-ima	med-y	mèd-ámi

Vidljivo je podudaranje s *o*-osnovama muškog roda u pojedinim padežima u praslavenskom i staroslavenskom. Podudaraju se A i N jd. te A mn. Treba podsjetiti da su *u*-osnove utjecale i na glavne promjene suvremenih jezika: u hrvatskom je nastavak *-u* iz L jd. *u*-osnova prenesen u D i L jd., dok je množinski nastavak za G *-ovъ* preuzeo ruski jezik. Također, umetak *-ov-* u dugoj množini pojedinih imenica muškog roda u hrvatskom potekao je iz *u*-osnova.

3. 4 Konsonantske promjene

U praslavenskom su postojale i četiri konsonantske promjene. Iako su one u starijim razdobljima zahvaćale manji broj imenica, ostavile su određeni trag u suvremeni jezicima. Poglavlje je podijeljeno na tri potpoglavlja koja će obraditi sljedeće osnove: *n*-osnove muškog i srednjeg roda, *s*-osnove srednjeg roda, *t*-osnove srednjeg roda.

3. 4. 1 N-osnove muškog i srednjeg roda

N-osnove muškog i srednjeg roda: jedne su od četiri konsonantske promjene koje nisu bile osobito česte u staroslavenskom. *N*-promjenu u staroslavenskom jeziku mogao je imati mali broj imenica muškog i srednjeg roda. Osnovi muškog roda pripadale su imenice: *днь*, *kamy*, *korenъ*, *plamy*, *remenъ*, *stepenъ*, *jelenъ*, *grebenъ*, *kremenъ*, *ječъmenъ*. U donjoj tablici imamo sklonidbenu paradigmu za imenicu *kamy* te ćemo vidjeti što se dogodilo s ovom promjenom u suvremenim jezicima:

Tablica 4a: n-osnove muškog roda

	praslavenski	staroslavenski	hrvatski	češki	ruski
Jednina					
N	*kāmь-ø	kamy-ø	kāmēn-ø	kámen-ø	kámen'-ø
G	*kāmen-e	kamen-e	kāmen-a	kamen-e	kámn-ja

D	*kǎmen-i	kamen-i	kǎmen-u	kamen-i	kámn-ju
A	*kǎmen-ь	kamen-ь	kǎmēn-ø	kamen-ø	kámn-ja
V	*kǎmy-ø	kamy-ø	kǎmen-e	kamen-i	-
L	*kǎmen-e	kamen-e	kǎmen-u	kamen-i	kámn-e
I	*kǎmen-ьмь	kamen-ьмь	kǎmen-om	kamen-em	kámn-em
Dvojina					
N, A, V	*kǎmen-i	kamen-i	-	-	-
G, L	*kǎmen-u	kamen-u	-	-	-
D, I	*kǎmen-ьма	kamen-ьма	-	-	-
Množina					
N	*kǎmen-e	kamen-e	kǎmen-i	kamen-y	kamn-í
G	*kǎmen-ь	kamen-ь	kǎmen-ā	kamen-ŭ	kamn-ěj
D	*kǎmen-ьмь	kamen-ьмь	kǎmen-ima	kamen-ŭm	kamn-jám
A	*kǎmen-i	kamen-i	kǎmen-e	kamen-y	kamn-í
V	*kǎmen-e	kamen-e	kǎmen-i	kamen-y	-
L	*kǎmen-ьһь	kamen-ьһь	kǎmen-ima	kamen-ech	kamn-áh
I	*kǎmen-ьми	kamen-ьми	kǎmen-ima	kamen-y	kamn-ámi

Najveći utjecaj na ove je osnove u praslavenskom izvršila *i*-promjena muškog roda što se očituje u D i I jd., N, A, V, D, I dvojine te u D, A, L i I mn. Ostali su padežni nastavci posebnosti ove promjene.

N-osnove muškog roda u hrvatskom jeziku identične su glavnoj promjeni muškog roda (*o*-osnovi), odnosno *a*-vrsti. Jedina preostala naznaka davnog postojanja *n*-sklonidbe u hrvatskom je jeziku umetak *-en-* koji je iz kosih padeža u praslavenskom prešao u sve padeže u hrvatskom. U praslavenskom u N jd., kao osnovnom obliku, nije ga bilo (usp. prasl. **kamy*, **plamy*: hrv. *kǎmēn*, *plǎmēn*). Ostale imenice *n*-sklonidbe posvjedočene su u staroslavenskom kanonu i u N jd. s "umetkom" *-en-* (*remenь*, *stepenь*).

U češkom su jeziku *n*-osnove prešle u promjenu muškog roda za neživo, u jednini u "meku" inačicu, a u množini u "tvrdu".

Imenice *n*-osnove u ruskom su jeziku također prešle u glavnu sklonidbu muškog roda, ali u "meku" inačicu. Iznimka su imenica *stepenь*, koja je prešla u *i*-promjenu ženskog roda i imenica *plamy*, koja je postala imenica srednjeg roda i sklanja se kao imenice čije je porijeklo u praslavenskim *n*-osnovama srednjeg roda.

N-sklonidbi srednjeg roda pripadaju imenice: *imę, bręmę, vręme, pleme, slęme, sęme, tęme, čismę, pismę*. Na sljedećem primjeru vidjet ćemo što se u suvremenim jezicima dogodilo s *n*-promjenom srednjeg roda:

Tablica 4b: *n*-osnove srednjeg roda

	praslavenski	staroslavenski	hrvatski	češki	ruski
Jednina					
N	*jьmę-ø	imę-ø	imę-ø	jmén-o	ím-ja
G	*jьmen-e	imen-e	imen-a	jmén-a	ímen-i
D	*jьmen-i	imen-i	imen-u	jmén-u	ímen-i
A	*jьmę-ø	imę-ø	imę-ø	jmén-o	ím-ja
V	-	imę-ø	imę-ø	jmén-o	-
L	*jьmen-e	imen-e	imen-u	jmén-u/ě	ímen-i
I	*jьmen-ьmь	imen-ьmь	imen-om	jmén-em	ímen-em
Dvojina					
N, A, V	*jьmen-i	imen-ê	-	-	-
G, L	*jьmen-u	imen-u	-	-	-
D, I	*jьmen-ьma	imen-ьma	-	-	-
Množina					
N	*jьmen-a	imen-a	imèn-a	jmén-a	ímen-á
G	*jьmen-ь	imen-ь	imén-ā	jmen-ø	iměn-ø
D	*jьmen-ьmь	imen-ьmь	imèn-ima	jmén-um	ímen-ám
A	*jьmen-a	imen-a	imèn-a	jmén-a	ímen-á
V	-	imen-a	imèn-a	jmén-a	-
L	*jьmen-ьhь	imen-ьhь	imèn-ima	jmén-ech	ímen-áh
I	*jьmen-y	imen-y	imèn-ima	jmén-y	ímen-ámi

Ove su osnove već u praslavensko doba bile pod snažnim utjecajem *i*-osnova, a kasnije i pod utjecajem glavne *o/jo*-promjene srednjeg roda. S istoimenom promjenom muškog roda podudaraju se u svim padežima osim N, A i I mn. koji se sklanjaju prema *o*-osnovi srednjeg roda (usp. N, A *čel-a*, I *čel-y* :N, A *imen-a*, I *imen-y*).

U hrvatskom jeziku imenice *n*-promjene stopile su se s *a*-vrstom srednjeg roda, a od uobičajene sklonidbe srednjeg roda razlikuju se zbog umetnutog *-n-* između nastavka i osnove

u svim padežima osim N, A i V jd. (*ime-imen-a*) što je zapravo ostavština praslavenske *n*-sklonidbe.

Ove su osnove u češkom jeziku očekivano prešle u "tvrdu" sklonidbu srednjeg roda.

N-osnove u ruskom jeziku imaju posebnu sklonidbu čije imenice u N jd. završavaju na *-mja* (to su praslavenske *n*-osnove: *imja*, *vrémja*, *sémja* i druge). Ovoj sklonidbi pripada "mekka" sklonidba srednjeg roda (I jd. *pól-em* : *imene-em*) te "tvrda" sklonidba srednjeg roda (N, A *čél-a* : *imen-á*; G *čél-ø* : *imën-ø*; D *čél-am* : *imen-ám*; L *čél-ah* : *imen-áh*; I *čél-ami* : *imen-ámi*). Od praslavenskih *n*-osnova ostao je svojevrsni dometak *-en-* u svim padežima, osim u N i A jd.

3. 4. 2 S-osnove srednjeg roda

U staroslavenskome ova promjena obuhvaća mali broj imenica. Imenice koje pripadaju ovoj sklonidbi su *oko*, *uho*, *nebo*, *slovo*, *drvo*, *čudo*, *drěvo*, *kolo*, *luto*, a neki ovdje pribrajaju i imenice *tělo*, *dělo* i *lice*.²⁰ Na primjeru imenice *slovo* vidjet ćemo kako su se ove imenice odrazile u slavenskim jezicima:

Tablica 4c: s-osnove srednjeg roda

	praslavenski	staroslavenski	hrvatski	češki	ruski
jednina					
N	*slǫv-o	slǫv-o	slǫv-o	slov-o	slóv-o
G	*slǫves-e	sloves-e	slǫv-a	slov-a	slóv-a
D	*slǫves-i	sloves-i	slǫv-u	slov-u	slóv-u
A	*slǫv-o	slov-o	slǫv-o	slov-o	slóv-o
V	*slǫv-o	slov-o	slǫv-o	slov-o	-
L	*slǫves-e	sloves-e	slǫv-u	slov-u/ě	slóv-e
I	*slǫves-ьмь	sloves-ьмь	slǫv-om	slov-em	slóv-om
dvojina					
N, A, V	*slǫves-i	sloves-ê	-	-	-
G, L	*slǫves-u	sloves-u	-	-	-
D, I	*slǫves-ьма	sloves-ьма	-	-	-
množina					

²⁰ Josip Hamm, 1974: 125.

N	*slǫves-a	sloves-a	slǫv-a	slov-a	slov-á
G	*slǫves-ъ	sloves-ъ	slǫv-ā	slov-ø	slǫv-ø
D	*slǫves-ьмъ	sloves-ьмъ	slǫv-ima	slov-ŭm	slov-ám
A	*slǫves-a	sloves-a	slǫv-a	slov-a	slov-á
V	*slǫves-a	sloves-a	slǫv-a	slov-a	-
L	*slǫves-ьһъ	sloves-ьһъ	slǫv-ima	slov-ech	slov-áh
I	*slǫves-y	sloves-y	slǫv-ima	slov-y	slov-ámi

Od staroslavenskih ostalih konsonantskih promjena srednjeg roda razlikuju se samo po umetku *-es-* na koji se dodaju nastavci glavne promjene srednjeg roda. Iz *o*-sklonidbe preuzeti su jedino N, A i V jd. (*čel-o: slov-o*).

Sve su ove osnove u hrvatskom jeziku ostale srednjeg roda te su se stopile s *a*-vrstom srednjeg roda. Jedini tragovi *s*-deklinacije očuvali su se u sad već arhaičnim oblicima množine nekih imenica, npr. *něba* - *nebésa*, *ŭho* - *ušésa*, *čŭdo* - *čudésa*.

U češkom jeziku ove su se imenice stopile s "tvrdom" sklonidbom srednjeg roda za neživo, a u ruskom jeziku *s*-osnove stopile su se s "tvrdom" inačicom glavne promjene ženskog roda (stsl. *slovo, drvo* : rus. *slóvo-slóva-slóvu...*, *dérevo-dérva-dérvu*).

3. 4. 3 T-osnove srednjeg roda

Ovo je konsonantska promjena imenica srednjeg roda. Bila je plodna u praslavenskom razdoblju, no već u staroslavenskom ostalo je svega nekoliko imenica. Imenice *t*-sklonidbe obično su označavale mlado neke životinje ili ljudi: *otročę, agnę, žrěbę, kljusę, osblę, kozьlę*. Pogledajmo primjer paradigmi *t*-osnova:

Tablica 4e: t-osnove srednjeg roda

	praslavenski	staroslavenski	hrvatski	češki	ruski
jedinina					
N	*agnę-ø	agnę-ø	jǎnje-ø	jehně-ø	jágněnok-ø
G	*agnęt-e	agnęt-e	jǎnjet-a	jehnět-e	jágněnk-a
D	*agnęt-i	agnęt-i	jǎnjet-u	jehnět-i	jágněnk-u
A	*agnę-ø	agnę-ø	jǎnje-ø	jehně-ø	jágněnk-a
V	*agnę-ø	agnę-ø	jǎnje-ø	jehně-ø	-
L	*agnęt-e	agnęt-e	jǎnjet-u	jehnět-i	jágněnk-e

I	*ǎgnę̃t-ьmь	agnę̃t-ьmь	jǎnjet-om	jehnę̃t-em	jǎgnę̃nk-om
dvojina					
N, A, V	*ǎgnę̃t-i	agnę̃t-ê	-	-	-
G,L	*ǎgnę̃t-u	agnę̃t-u	-	-	-
D,I	*ǎgnę̃t-ьma	agnę̃t-ьma	-	-	-
množina					
N	*ǎgnę̃t-a	agnę̃t-a	jǎnjǎd-ø	jehnę̃t-a	jǎgnjȃt-a
G	*ǎgnę̃t-ь	agnę̃t-ь	jǎnjȃd-ī	jehnę̃t-ø	jǎgnjȃt-ø
D	*ǎgnę̃t-ьmь	agnę̃t-ьmь	jǎnjȃd-i	jehnę̃t-ũm	jǎgnjȃt-am
A	*ǎgnę̃t-a	agnę̃t-a	jǎnjȃd-ø	jehnę̃t-a	jǎgnjȃt-ø
V	*ǎgnę̃t-a	agnę̃t-a	jǎnjȃd-ø	jehnę̃t-a	-
L	*ǎgnę̃t-ьhь	agnę̃t-ьhь	jǎnjȃd-i	jehnę̃t-ech	jǎgnjȃt-ah
I	*ǎgnę̃t-y	agnę̃t-y	jǎnjȃd-i	jehnę̃t-y	jǎgnjȃt-ami

Slično kao *n*-osnove srednjeg roda i ove su osnove već u praslavensko doba bile pod snažnim utjecajem *i*-osnova, a kasnije i pod utjecajem glavne *o/jo*-promjene srednjeg roda. Sklonidba je identična *n*-sklonidbi srednjeg roda, jedino što se umjesto umetka *-en-* u ovoj sklonidbi javlja umetak *-ę̃t-*.

U hrvatskom jeziku imenice *t*-promjene stopile su se s *a*-vrstom srednjeg roda i sklanjaju se prema podtipu koji obuhvaća nejednakosložne imenice na *-e* (*jǎnje*, *tę̃le*, *kȃzle*, *ũže* i druge), a od uobičajene sklonidbe srednjeg roda razlikuju se zbog umetnutog *-t-* između nastavka i osnove u svim padežima osim N, A i V jd. (*jǎnje* - *jǎnjȃt-a*). U množini ove sklonidbe imenica na svoju osnovu dobiva nastavak *-ad* i tako dolazi kao zbirna imenica ženskog roda (*jǎnje* - *jǎnjȃd*, *tę̃le* - *tę̃lȃd*, *kȃzle* - *kȃzlȃd*).

U češkom jeziku ove su imenice formirale posebnu sklonidbu prema kojoj se sklanjaju imenice koje znače mlado, malo i slično (*jehnę̃*, *kuře*, *hřibę̃* i druge). Ova je sklonidba nastala miješanjem "meke" sklonidbe srednjeg roda iz koje je preuzela sve nastavke za jedninu i u svim kosim padežima umetnula umetak *-et-*, dok su množinski nastavci preuzeti iz "tvrde" sklonidbe srednjeg roda uz umetak *-at-* (N jd. *jehnę̃*, *kuře*, G jd. *jehn-ę̃t-e*, *kuř-et-e*, N mn. *jehn-ȃt-a*, *kuř-ȃt-a*). Ostatak praslavenske *t*-sklonidbe ogleđa se upravo u umetcima *-et-*, *-at-*.

Posebna sklonidba formirala se i u ruskom jeziku za imenice koje znače mlado od životinje s posebnim nastavcima (*jǎgnę̃nok*, *žerebę̃nok*, *telę̃nok* i druge). Te su imenice ujedno promijenile i rod te su prešle u sklonidbu muškog roda tako da su u jednini preuzele nastavke

iz "tvrde" sklonidbe muškog roda uz umetak *-ĕn(o)k-*^{*}, a u množini su preuzele nastavke iz "tvrde" sklonidbe srednjeg roda uz umetak *-jat-* u svim padežima (N jd. *jágn-ĕnok-ø*, *žereb-ĕnok-ø*, G jd. *jágn-ĕnk-a*, *žereb-ĕnk-a*, N mn. *jágn-jat-a*, *žereb-jat-a*). I jednina i množina ove sklonidbe su pod utjecajem kategorije živosti (jd., mn. A=G).

4. Zaključak o sklonidbi imenica muškog i srednjeg roda u slavenskim jezicima

Analizom nastavaka za muški rod možemo zaključiti kako su praslavenske i staroslavenske *o*-osnove u suvremenim slavenskim jezicima prešle u glavnu sklonidbu muškog roda: u hrvatskom u *a*-vrstu muškog roda, u češkom u sklonidbu muškog roda (neživo/živo, ovisno o značenju imenice) te u ruskom u sklonidbu imenica muškog roda koje završavaju na suglasnik. Suvremeno stanje obilježeno je pojavom kategorije živosti koja izjednačuje A i N (kod neživih imenica) i A i G (kod živih imenica) u svim jezicima u jednini muškog roda te u ruskom jeziku i u množini muškog roda.

Što se tiče stare *o*-osnove srednjeg roda, one su se u suvremenim slavenskim jezicima uglavnom povezale s "tvrdom" sklonidbom muškog roda. U hrvatskom, češkom i ruskom jeziku različitosti su svedene na sinkretizam N, A i (V) u jednini i množini, preuzet iz praslavenskog jezika. Valja nam uočiti da G mn. srednjeg roda u češkom i ruskom nema nastavka (*ø*) što zapravo ukazuje na povezanost s praslavenskim G mn. koji u većini sklonidaba nema nastavka.

Praslavenske su se *jo*-osnove srednjeg roda u suvremenim jezicima odrazile ovako: u hrvatskom su preuzeti nastavci muškog roda na meki suglasnik uz nasljeđivanje praslavenskog sinkretizma u N, A, i V jd. (*-e*) i mn. (*-a*); u češkom, sklonidba osnova srednjeg roda na meki suglasnik ima doista specifičnu deklinacijsku paradigmu koja je nastala kombinacijom nastavaka starih *jo*-osnova te nastavaka iz češke "meke" sklonidbe muškog rod i "meke" sklonidbe ženskog roda; ruski je jezik velikim dijelom izjednačio "meku" sklonidbu muškog i srednjeg roda (isti su G, D, L i I jd. i mn.) uz preuzimanje sinkretizma u N i A jd. i mn. iz praslavenskog.

O odrazu praslavenske *i*-sklonidbe u slavenskim jezicima reći ćemo da se uspješno očuvala s tim da je u svim jezicima *i*-sklonidba muškog roda prešla u glavnu sklonidbu

* U N mn. javlja se nepostojano *o* koje se u svim ostalim padežima gubi.

muškog roda dok je *u*-sklonidba nestala iz imeničkoga deklinacijskog sustava suvremenih slavenskih jezika. Ostali su tek njezini ostaci u hrvatskom (D i L jd., umetak *-ov-* u tzv. dugoj množini) i ruskom jeziku (G mn.).

Ostaje nam još zaključiti kako su se odrazile konsonantske promjene.

N-osnove muškog roda u suvremenim jezicima su se u pravilu stopile s glavnim promjenama muškog roda. U hrvatskom je jedini trag stare *n*-sklonidbe muškog roda umetak *-en-* između osnove i nastavka. U češkom jeziku ove su imenice u jednini preuzele nastavke "meke" sklonidbe imenica muškog roda za neživo, a u množini nastavke "tvrde" inačice. Imenice *n*-osnove u ruskom su jeziku također prešle u glavnu sklonidbu muškog roda, ali u "meku" inačicu. Nasuprot tome, praslavenske su se *n*-osnove srednjeg roda u slavenskim jezicima različito odrazile. U hrvatskom i češkom jeziku prešle su u glavnu promjenu, nekadašnju *a/ja*-promjenu srednjeg roda. U ruskom jeziku zadržale su srednji rod, ali su stvorile posebnu podvrstu kojoj pripada svega deset imenica.

S-osnova se u suvremenim jezicima u potpunosti izgubila, uz iznimku arhaičnih množinskih oblika u hrvatskom jeziku.

T-osnove u suvremenim jezicima razvile su specifične sklonidbe. U hrvatskom jeziku ova se promjena stopila s glavnom promjenom srednjeg roda u jednini, sa specifičnim umetkom *-t-*, dok u množini u pravilu dolazi zbirna imenica ženskog roda na *-ad* koja se sklanja kao množina *a*-vrste ženskog roda. U češkom je pod utjecajem praslavenskih *t*-osnova nastala specifična, "miješana", sklonidba koja u jednini preuzima nastavke "meke" sklonidbe srednjeg roda, umećući između osnove i nastavka umetak *-et-* u svim kosim *padežima*, a u množini preuzima nastavke "tvrde" sklonidbe srednjeg roda, umećući umetak *-at-*. Ruski jezik je slično kao i češki stvorio "miješanu" sklonidbu koja u jednini preuzima nastavke iz "tvrde" sklonidbe muškog roda, uz umetak *-ën(o)k-* između osnove i nastavaka, dok u množini preuzima nastavke "tvrde" sklonidbe srednjeg roda, uz umetak *-jat-* u svim *padežima*. U ruskom ove su imenice promijenile rod te su iz srednjeg prešle u muški rod.

Na temelju iznesenog, možemo zaključiti da su se praslavenske osnove slično odrazile u pojedinom slavenskim jezicima. Gotovo sve promjene zadržale su isti rod i u suvremenim jezicima. Glavna promjena praslavenskog jezika (*o/jo*-promjena) sačuvana je u svim jezicima. U odnosu na hrvatski, u kojem je najmanje razlika između "tvrdih" i "mekih" osnova, u češkom i ruskom vidljiv je puno jači utjecaj starih sklonidaba koji se očituje u vrlo dobrom razlikovanju osnova na tvrdi i osnova na meki konsonant. Upravo zbog toga ove jezike možemo smatrati arhaičnijima od hrvatskog jezika. Češki jezik u tom pogledu ima možda i

najarhaičnije crte budući da još uvijek dobro čuva određeni oblik praslavenske *t*-sklonidbe srednjeg roda kojom se dekliniraju imenice koje znače mlado od životinje.

Popis literature

- 1) Babić, Stjepan; Moguš, Milan; Finka Božidar, 2004. *Hrvatski pravopis*, 8. izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- 2) Babić, Stjepan i sur., 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, HAZU, Zagreb.
- 3) Barić, Eugenija i sur., 1990 *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*, 2. izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- 4) Bratulić, Josip i sur., 2009. *Povijest hrvatskoga jezika*, 1. knjiga: srednji vijek, Croatica, Zagreb.
- 5) Damjanović, Stjepan, 2003. *Staroslavenski jezik*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- 6) Damjanović, Stjepan i sur., 2004. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*, Matica Hrvatska, Zagreb.
- 7) Gluhak, Alemko, 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*, August Cesarec, Zagreb.
- 8) Hamm, Josip, 1974. *Staroslavenska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
- 9) Ivšić, Stjepan, 1970. *Slavenska poredbena gramatika*, priredili: Josip Vrana i Radoslav Katičić, Školska knjiga, Zagreb.
- 10) Kapović, Mate, 2008. *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*, Matica hrvatska, Zagreb.
- 11) Matasović, Ranko, 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Matica Hrvatska, Zagreb.
- 12) Matasović, Ranko, 2001. *Uvod u poredbenu lingvistiku*, Matica Hrvatska, Zagreb.
- 13) Mihaljević, Milan, 2002. *Slavenska poredbena gramatika*, 1. dio: uvod i fonologija, Školska knjiga, Zagreb.
- 14) Moguš, Milan, 1993. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.
- 15) Poljanec, Radoslav F.; Madatova-Poljanec, S. M., 2002. *Rusko-hrvatski rječnik*, pretpisak 1. izdanja iz 1987., Školska knjiga, Zagreb.
- 16) Profeta, Dušanka; Novosad, Alen, 1999. *Hrvatsko-češki rječnik*, Informator, Zagreb.
- 17) Rehder, Peter, 2010. *Uvod u slavenske jezike (s uvodom u balkanistiku)*, preveo s njemačkog: Ivan Jurčević, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku / Filozofski fakultet, Osijek.
- 18) Tošić, Borislav; Tanović, Ilijas, 1983. *Rusko-srpskohrvatski rječnik*, Svjetlost, Sarajevo.

